

MANUELA NEVACI
(București)

ASPECTE ETNOLINGVISTICE LA AROMÂNII FĂRERO I¹

1. Făreroii (sg. *făr irótÉ*, pl. *făr iró*) se găsesc mai ales în Albania², dar și în Grecia³, în R. Macedonia⁴, și, de asemenea, în România.

Denumirea acestui grup provine de la localitatea de baștină, Făra (din Albania). Dintre toate grupurile de aromâni, ei sunt singurii care își prezintă numele etnic, fără proteza lui *a*, „cu o pronunțare mai apropiată de numele comun al tuturor românilor” – afirma Theodor Capidan – spunându-i „rămăși” (pl. *rămăni*), fără proteza lui *a*, dar cu un *r* inițial pronunțat ceva mai apăsat.

În ceea ce privește subgrupurile făreroilor, divizarea în grupe regionale nu joacă un rol important. Grupe locale după acestea, precum *Cândruvea* (din Cândrova), *Grâmâticuvea* (Gramaticova), *Migindoa* (din Medgidia), *Câstrăio* (din Custre) și *Pliso* (din Pleasa), sunt doar excepții, în timp ce la ceilalăți aromâni, grupurile se denumește după localitățile de origine.

---

¹ Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Valorificarea identităților culturale în procese globale”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/89/1.5/S/59758.

² Făreroii din Albania se găsesc în zona orașului Korça (ar. *Curâlë*) și în localități ca Pleasa, Dinia și în inutul Ceameria (alb. *Cemëri*). Cf. Saramandu 1984, p. 471.

³ În zona orașelor Vodena (gr. *Edessa*) și Neagu te (gr. *Naousa*) cu localități Gramaticova de Sus, Fetia, Paticina, Papadia, Selia de Sus și în Tesalia; cf. Saramandu 1984, p. 471.

⁴ În Republica Macedonia din fostă Iugoslavie se găsesc făreroi în Beala de Sus și în Nijopole; cf. Saramandu 1984, p. 471.

La fel ca în cazul celorlalii aromâni – conform opiniei mai larg răspândite –, românii au ajuns în actualele teritorii venind dincolo spre nord, dar numai după ce s-au desprins din trunchiul român comun. În stadiul actual al cercetărilor, trebuie să admitem că romanitatea a putut să apară în mai multe zone ale vastului teritoriu romanizat din nordul său din sudul Dunării și că aromâni sunt continuatorii romanității sudice (Saramandu 1984, p. 423; cf. Capidan 1931, p. 170): „Originile dialectelor române și – afirmă Nicolae Saramandu – trebuie să utate în vastul spațiului romanizat din nordul său din sudul Dunării, unde, în inuturile săi părțile de români, s-a creat un *continuum romanicum*, o «pânză de romanitate», care s-a destrămat în urma a ezilor slavilor din sudul Dunării. Unitatea limbii române nu se opune admiterii acestui vast spațiului romanizat. Ea se explică prin unitatea latinei și prin caracterul unitar al limbii de substrat” (Saramandu 2004, p. 71–72).

Aromâni din Albania își zic *rămni* și au o puternică conștiință de neam și de limbă cu români din nordul Dunării: este vorba atât de conștiința românită, cât și de conștiința românilor.

Un lucru care poate prea surprinde este faptul că românii nu numai că cu o instrucție superioară – au o foarte clară marcă de conștiință română. Trebuie să precizez că este vorba nu de o conștiință „inoculată” pe calea cultură – nu există niciun interes oficial local în acest sens –, ci de o conștiință transmisă din generație în generație în cadrul colectivității de aromâni.

În ceea ce privește conștiința românită, ea se menține trează prin vestigiile române, pe străzi, de exemplu, la Apollonia (azi Poiana), pe malul Adriaticului, principala poartă de intrare a romanilor în Balcani, în secolul al II-lea î.Hr., când Iliria, Macedonia și, apoi, întreaga Grecie (anul 148 î.Hr.) devin provincii române. Din Apollonia pornește faimoasa Via Egnatia (denumită până azi de către aromâni *Calea Mare*), principala arteră de circulație în Balcani pe direcția vest-est, care ajungea până la Salona (arom. *Sârbeni*; Salonic), continuându-se până la Constantinopol. Când am vizitat Apollonia, persoanele care ne însoțeau – ca, de altfel, și aromâni din localitatea astăzi în apropiere de Apollonia – i-au exprimat opinia, de fapt con-

vingerea, c românitatea instalat aici s-a perpetuat de-a lungul secolelor, aromâniilor f rero i fiind urmăii legionarilor romani de odinioar .

Referitor la con tinut a românit ii, ea este veche de câteva secole, nefiind rodul exclusiv al iniatiivei României, care a înfiinat pe teritoriul actualei Albanii la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea câteva coloane cu predare în limba română și a construit o biserică românească în orașul Korcea.

Ocupă șile de bază ale aromânilor f rero i au fost, secole de-a rândul, *p storitul și caravanseraiul* (transportul marfurilor în caravane, pe cai). Ei au practicat și practică, de asemenea, *comerțul* (negosial) și *meteugurile* (aromâni și greci). În mai mică mărime se ocupă de agricultură. În lucrarea de față ne ocupăm de precizarea cătorva aspecte etnografice din viața pastorală a aromânilor f rero și reflecția acestora în graiul lor.

2. Pstoritul nomad – un modus vivendi al f reroilor

În ceea ce privește pstoritul la frontieră, Theodor Capidan afirmă: „Dintre toti românii din Peninsula Balcanică, adevărați nomazi care n-au locuințe stabile atât la munte cât și la mare și locuiesc mai mult în călărite sunt aromâni din Albania [...]. Frontera îi, chiar după ce său a ezat la munte cu toate familiile și avutul lor, nu a teaptă decât să se îspravească iarba bună de păscut că să se mute în altă parte”. Nomadismul în pstorit, prezentându-se sub o formă de civilizație mai înaintată, trebuie deosebit de acela al triburilor de stepă. *Pstoritul în forma seminomadă* implică mutare alternativă și periodică concomitent cu turmelor, oamenilor și întregului inventar gospodăresc, însă în aceleiași zile, ceea ce infirmă afirmația lui Capidan conform căreia aromâni f rero i ar avea pstorit în formă nomadă. Începând din secolele al XIII-lea și al XIV-lea (Kramer 1989, p. 423), f reroii i-au construit în apropierea pădurilor din zona de munte **asezări stabile de vară**, care, dacă o permitea clima, se dezvoltau adesea în **asezări de durată**.

Modul de practicare a pstoritului presupunea transumană și nomadismul, fiecare în parte cu caracteristicile sale.

P storitul transhuman presupune mutarea alternativ i periodic a turmelor între dou regiuni de climat deosebit, însă nu numai de p stori.

P storitul în forma seminomad implic schimbarea periodică a locuințelor în locuri mai sigure și în funcție de calitatea p unilor. Între tipul de via seminomad și transhuman, ultimul pare a fi fost cel mai vechi. La p stori aromâni, transhuman a nu este atât de răspândit. Ea este practicată de nevoie în regiunile în care bărbații, purtându-se ocupă și cu altceva decât cu pstoritul, se duc o parte cu vitele la pescuit, o altă parte rămân acasă, îndeletnicindu-se cu alte treburi. Nu se cunoaște motivul care i-a determinat pe p stori aromâni să nu continue această formă a pstoritului. Se pare că ei au evitat-o numai din pricina neplăcerilor ce se iveau în viața de familie.

P stori din Albania, cunoscute sub numele de făreroi – unii dintre ei –, și mânău turmele la iernatic spre câmpia Muzachia, coborând până aproape de portul Volona. Alii apucau drumul spre Tesalia. P stori a eza și la nord de râul Scumbi se îndreptau spre satele Beala de Sus și Beala de Jos. Cei din inuturile Dangli și Colonia (cu centrul Frașari) și mânău turmele la vîratic în Munții Gramos.

Făreroi din Albania, trăind sub continuă amenințare din partea populației albaneze, i-au părăsit, cei mai mulți, locurile de baștină și au ajuns cu turmele până la Muntele Neagu, deasupra Veriei. Aici ei au ocupat comuna Selia de Sus. O parte dintre aceștia duceau turmele la iernatic în apropiere de orașul Neagu, iar alii și înălțărăturăturmele pe terenul montan, a ezându-se în apropierea orașului Caterina, de la poalele Olimpului. Cei din Neagu, cu timpul, au fondat o comună numită Hurpani. Cei mai mulți iernau la Caterina, restul în Câmpia Salonicului (unde de ocupau și cu agricultură).

P stori nomazi trăiau în falcare⁵. De făcăre era alcătuit din mai multe fumățe (< lat. *familia*), iar căpetenia unei falcare era ărișelă (< tc. *kehaja*). Pstorul se numea *picurără* (< lat. *pecorarius*). Majoritatea făreroilor – mai ales cei care practicau pstoritul nomad –

⁵ Cf. Capidan 1926, p. 165: *falcare* (< lat. *falcus*, -cem) ‘secere’: „Un derivat adjecțival *falcatus*, -em, din care am avea *falcare*, a trebuit să însemneze, la început, poruncirea de mâncare în formă ‘secerei’, locuit de o grupare de familii”.

locuiau în c *lîve* (< ngr. |r}^sr), dar cei care numai iarna plecau la es i vara reveneau la locuin ele lor de munte aveau case.

A ez rile p storilor aromâni se g sesc pe în l imi de munte, departe de drumurile mari. Ca înf i are, ele se arat impun toare, fiindc mai toate au pozi ii frumoase, sunt situate pe lâng ape curg toare i în apropiere de p duri seculare. Originea acestor a ez ri este foarte modest . La început ele se alc tuiau din simple c *live* (*colibe*) de sub conducerea unui *celnic*, grupate de cele mai multe ori în mai multe c tune a ezate aproape unele de altele. Adesea aceste c tune izolate prin mun i se f ceau numai pentru siguran a femeilor i copiilor. i ast zi se mai p streaz în tradi ia local amintirea despre vechea structur a celor mai multe sate române ti din Pind. Aceast stare primitiv a a ez rilor române ti se poate în elege numai dac inem seama de faptul c aromâni, la început, îndeletnicindu-se cu p storitul, au dus o via transhumant sezonier i chiar seminomad cu obi noapte pen-
dul ri între munte i câmpie. Dac i-au ales a ez rile de munte, aceasta au f cut-o din mai multe motive. Ca p stori, ei aveau nevoie de inuturi cât mai întinse i bogate în p uni. În astfel de împrejur ri, ei nu s-au putut stabili nici pe vârfuri de munte, i nici de-a lungul v ilor, ci pe povârni ul mun ilor, de departe de marile artere de comunica ie.

În felul acesta, a ez rile lor, la început c tune alc tuite numai din câteva colibe, cu timpul se transformau în sate mai m ricele, dintre care unele, devenind centre comerciale mai importante, repede ajungeau ora e înfloritoare.

Mai multe colibe la un loc formează un c tun. C *livele* sunt f cute din pari înfip i în p mânt i împleti i cu *anur* (fagi sub iri); peste împletitur vine tencuiala de p mânt. C *livele* construite pentru mai mult vreme se fac din nuiele groase de alun, cr pate în dou , care se împleteșc pe dup parii de sus inere a pere ilor, apoi se pune tencuiala. Pe deasupra, c *livele* se învelesc cu scânduri, cu stuf sau cu frunze. C *livele* au o singur înc pere de form p trat .

2.1. Ritualuri pastorale

În cercetarea ritualurilor pastorale se are în vedere rela ia p stor – turm – natur , pe de o parte –, iar pe de alt parte rela ia p stor – ob te – familie.

Of lcăre reprezenta o grupare profesională cu caracter economico-social, dar era bazat pe fraternitate și solidaritate. *Picurarii* erau frății. Un moment important din viața așezărilor era să-i iertarea vinovaților, care se facea numai de către bărății obștii; stingerea vendetei era de asemenea importantă pentru viața obștii. Încheierea vendetei se facea tot prin amestecul de sânge, prin frăția de cruce sau prin căsătorie. Familiile împrăținate trebuiau să jertfească oamenii câte un miel. Mielul trebuia să se taie în prag, să măiată cu lemn în cruce. Sângele care curgea simboliza sângele care ar fi curs datorită continuării vendetăi.

Turma „cupiă” era formată din oi, capre, catări, cai. Turma se afla în stâncă. Ridicarea stâncelor se facea pe un loc sacru, ales de turmă cu o noapte înainte. În stâncă trebuia să existe obiectele strămoșilor și a membrilor familiei, care aduceau noroc stâncelor; la intrarea în stâncă se îngropă un ban de la strămoșii, iar sub talpa stâncelor trebuia să fie un arpe care veghează asupra ei. Întotdeauna la temelia stâncelor se punea un os al unui om mort în luptă. Se jertfea un miel și se aprindea focul viu. În primăvara săptămână ce urmărește apariția primului apropiere față de oi. Copilul trebuia să cunoască semnele cerului, părăsindu-l, arborilor, plantelor, animalelor; asista la evenimente astrale importante: întâlnirea dintre soare și lună, odată la 5 ani, întâlnirea dintre luceafăr, zile și noapte, odată pe an. Înaintea deschiderii stâncelor, mergeau cu păstorii în pelerinaj la biserică, pe teren sau copaci, cu icoane, pe vârf de munte. Copiii tăiau graiul muntelui după înfrântarea lui, care se schimba mereu. Când muntele se întunecă – plouă, când strălucirea te neașteptă pe munte, la soare – va fi mare bucurie. De la 10-15 ani, băiatul intră în ucenicie pe lângă părintele lui sau pe lângă un păstor bărățiu. Mai înainte trebuia să treacă prin diferite încercuri grele: să doarmă pe zăpadă, să răbată de foame și sete, să meargă pe drumuri lungi și obosită de vînt și ploaie; să se aplică „bataia rituală” pentru a putea suporta durerea fizică, mai târziu când va fi nevoie, fără să se va întoarce. Trebuia să învețe să stea în mijlocul turmei și să o pască; trebuia să învețe „limba oilor”: să tie să îndemne oaia, să-i cânte, să-o cunoască după glas, să se înalteze cu ea. Pe primele

trebuia să fac exerciții ca să pasc turma; să ferească oile de soare, de vânt, de fiare; cunoașteau apă bună, umbra bună. Treptat era pus să mulțumească, să le tunde, să întoarcă două turme care se întâlnesc. Pe drumuri de iernatic, pe furtună și pad, trebuia să ia iniativă, să tie să se descurce în orice situație. Trebuia să aibă cunoștințe în domeniul matematicii, chirurgiei empirice, botanicii, trebuia să tie să ridice adăposturi rapide.

Tânărul cioban își se încredința că este de a să pândească virtuile: să cumpătarea, să pândească de sine, să chibzuină. Dar cel mai important lucru este să nu dispere niciodată, în cazul în care îl-a pierdut turma. El trebuia să îl-o refacă, neapărat prin muncă.

În ierăciile ciobanului se facea și pentru a fi bun luptător. Exercițiile de curaj începeau la stâncă. Lupta de apărare a păstorilor era în ceață organizată, la nevoie păstorul se apăra și singur. Era învățat să creeze ascunsă pentru a transmite repede o vestea, să folosească brâul pentru a trece peste prăpăstii. El trebuia să cunoască semnalele de primejdie: lătratul câinelui, bătaia a două pietre, focul aprins, diferite feluri de fluierat, o creangă ruptă, un grup de pietre pusă la răscruce de drumi. În final, după ce învățătoarele acestea lucruri, trebuia să depună jurământul: *turma trebuie să străbată viața*. Jurământul se facea punând mâna pe cărligul străbună și înfingând un cuțit în piciorul mântuitorului. Urma primirea turmei de către Tânărul cioban. Primirea turmei se facea aternând în pragul arcului brâului păstorului, presărat cu ierburi. Se arunca apoi un colac rupt în mai multe bucăți și se stropeau oile cu apă culeasă din rouă din 23 aprilie. Turma, în frunte cu batalul, care avea coarnele împodobite cu verdeață și colaci, intră în stâncă. Aici, ritualurile aveau loc în funcție de cele două mari cicluri ale păstoritului: sărbătorile iernatică. Întâmpinarea tatălui de iarnă se facea prin ritualuri diferite, prin care se urmăreau să fie înfrângătoarele duhurile rele: toată familia ciobanului bea „apă sfântă de foc”. Oile sunt preparate, în locuri neatinse. Primul miel născut era menit pentru jertfă.

Pe la începutul lui ianuarie (6 ianuarie), se sfârșea apele. În ziua de sfântul Gheorghe avea loc „legarea” sau deschiderea stânei. Tot acum se facea curmarea mieilor – în răcatul ritual, prin trecerea mieilor peste foc. Urma primul muls, ritual executat numai de baci.

Din primul lapte muls, se aruncau câ iva stropi în foc sau se stropeau boturile mieilor. P storul care mulgea mai repede i mai mult lua, fictiv, locul baciului, ceea ce însemna c tinerii luau locul b trânilor. Din primul muls se d dea poman i pentru mor i.

Urma plecarea oilor la p une. Se arunca dup oi ap , iar pe stân un m nunchi de iarb . Primul ca se d dea de poman sau se arunca în fântân . Ceremonia plec rii oilor la p une se sfâr ea cu o mas ritual . To i p storii i b trânnii satului se a ezau pe iarb în func ie de rang i vârst . Se mâncă din mielul jertfit.

Furtul „m narului” era interzis. De asemenea era interzis furtul apului, berbecului, câinilor, oilor. La stân , p storului îi era interzis s aduc sau s se duc la vreo femeie, aceasta însemnând înc lcarea purit ii stânei i a p storului, care uneori se pedepsea cu moartea. Despre p stor în popor se credea c este posesorul unei for e supranaturale: el poate învinge zânele, g sind fluierul fermecat ascuns de ele; el supune fata p durii, pe care o leag cu brâul ca s -i spun burienele cu care vindec oile; el învinge dracul prin iste ime.

3. Aspecte lingvistice

Exemplific m prin câteva texte aspectele etnografice ilustrate, analizând particularitatile dialectale.

[Întâmplare]

ar- l%4t di c tða%4 di c tðacó i” // e...n^Tsi unÉ m⁶... mári / ti să spunÉ!// **mutrám** di c tða%4/ mutrám di c tðacó / i //m⁻-aspárÉ/ **caftÉ** / **mutréstÉ** d- un%4r míni // li misurá- //

[Ahiléa ico, 61 de ani]

[Fier (= arom. Fşáric), Albania;
originar din Saranda]

cu c p r s-pást

la dóspr i Ýi arám p curárÉ t- n locÉ // i ... a élÉ av§á v r ... ás su-d o- / av§á v r bás su-d o- elÉ // n§ás u ðcu c p·r -cuðun **apÉ** s-

⁶ m t = scandal.

pást / b-a él' cu c pì / ... nu §ará lÍçí-a lorÉ // [...]u† c ftár / n§ás r
acás la el' / a m -sa- l-Ë s r c [...] „**fi óiÍ-a t ì** §ará furÉ” Ë-s //
nv scut picurárÉ//

[Ahiléa ico, 61 de ani]

[Fier (= arom. F§áric), Albania;
originar din Saranda]

la ún ðmi- nq̄l su [k] la únă níf e ná sút dá spr Ëà f̄ im xá i
no- / av§ám un **múnt**—a n°óstu aclö tu Mak δen̄t̄ // a él múnt ... p la
o m̄- e opðsút

[Dumitru Butcaru, 77 de ani]

[Mihail Kog lniceanu,
Constan a]

l na ... / nÌ-áv§a ... / cum ári tÍóra i **acúmp r** duââla / di tras l n // u
fÁ §á **f̄ áta**... av§á unÉ ... felÉ a é cu Öapt ni / —ðfi cár -u f. §áðŠcásâ
// -u tur §á / §ál / an s§á ... / lúc·re ... aht r— //

[Maru a Gagici, 71 de ani]

[Beala di Supr , R. Macedonia]

©ó~li

v§ára d§apó§a ,i ámÉ tu mónti / b gámÉ stán§a // c ndÉ yarámÉ
picurárÉ ló~li li b gám t̄-ara / ti / ... nâ fã §áßðfã l̄er— //
fã l̄er— ádică / [] §arám tre- pátru -iñ —...aveámÉ tre- **fi óri a no** /
... li misticám °ó~li t-un locÉ // mulÉ§ám °ó~l§-a tali i câ yara **laí**, i **calé i**, i
báxi -p§-a §áli **rúdi** -p§ a §ali úti / m- **alumtámÉ** cu ó~l§-a m§áli / ...
că t lápt arÉ / lápt li 1-b gámÉ ... ul mulÉ§ám / b gám dálú tre-
stică tór— tu că záni ... // Šv§ám că z m r— / **tálurÉ** ...tálur ... //
l'-bã gám stică °ó~râ ... dálú tre- stică tór ul ligám gíni ë-mu átÉ a é s-
nu s-aspárg / ... -ul turám láptili d§ap°ó§a — ... lu cl̄igám“ // lu
cl̄igám -lx-adunám tu stică tór— d äp¤á§š / ... -ul fã §ámÉ t l mé
// fã §ámÉ t l mé d äp°óé fã §áÜðj" ba É // bá u ... lx-adunám tu
tálurÉ //

[Pitu Gheorghe, 67 de ani]

[Cogealac, Constan a].

3.1. Fonetic i fonologie

3.1.1. Vocale

În lucrările de specialitate se semnalează faptul că în graiul f r erot nu există, în general, [a] protetic.

Graiul f r erot	fa de	graiul gr mostean
r ”		ar ”
r m n°		arm n°
raft°		aráftu
veg×°		avég×u

Proteza lui [a] apare totuși în graiul f r erot în cuvinte ca: *ará i* ‘rece’, *acúmpur°* ‘cumpăr’, *aspárg°* ‘sparg’, *aspár°* ‘sperii’, *alúmt°* ‘lupt’ fome pe care le-am înregistrat și în aceste texte. Fenomenul poate fi interpretat ca o evoluție recentă, paralel cu cea înregistrată în graiurile aromânești care au [a] protetic.

Labializarea lui [ ] neaccentuată în silabă posttonică, prin asimilare la timbrul vocalei scurte finale reprezintă o particularitate a f r eroilor plisoși: *acúmpur”* ‘cumpăr’, *leagun”* ‘lărgină’, *tálur”* ‘putin’ fa de *acúmp r”, l árg n”, tál r”* la opă și la ceilală aromână.

Labilizarea lui [i] neaccentuată (provenit din [e] neaccentuat), ca în dacoromână: *v ’ur* pentru *viĚur*, *nv scur* pentru *nviscur* în restul aromânei.

Fenomenele în discuție au fost semnalate de N. Saramandu pentru graiul numit moscopolean, pe care noi îl numim grabovean.

3.1.2. Diftongi și vocalele scurte finale

În graiul f r eroilor plisoși vorbit astăzi în Albania, diftongii *a*, *ɔa* se realizează ca /a/, /ɔ:/, /f t/ ‘fat’ /s³...i/ ‘soare’. În ceea ce privește diftongul *a*, am notat rostirea lui ca /a: f̪at/, fenomen nesemnalat până în prezent la f r eroi și plisoși, nici la cei stabili și în Dobrogea, ceea ce ne face să considerăm că este vorba de o evoluție recentă. Surprinzător, am notat rostiri cu diftongul *ɔa*: /ɔari/, în variație liberă cu /ɔ/. Rostirile cu *ɔa* nu au fost semnalate până în prezent la f r eroi din Albania; este posibil să fie vorba de un arhaism sau de

o evolu ie recent , o revenire la rostirea cu *¤a*, sub influen a f r ero ilor *opani*, care l-au p strat pe *¤a*, netrecut la ³.

Reducerea diftongului *a la a*, dup [r], am înregistrat-o în forma *mutrám* (pentru *mutr ám*) ‘priveam’.

Se tie c în graiul f r ero ilor, [u] final asilabic este generalizat, întâlnindu-se atât dup consoan simpl , cât i dup grup consonantic: *pot*° ‘pot’, dar i *caft*° ‘caut’ (rostit în restul graiurilor aromâne ti cu *u* plenison: *caftu*. Nesemnalat pân -n prezent este afonizarea vocalelor finale [i] i [ ]: *munt* ‘munte’, *afl* ‘afl ’ etc. În ceea ce prive te rostirile de tipul *afl* , fenomenul amu irii lui -ë (în pozi ie final) se întâlne te în dialectul gheg al limbii albaneze, a a cum a semnalat domnul prof. Brâncu . Credem c în gariul f r ero ilor pliso i din Albania este o evolu ie intern , dilaectul tosc cu care ei sunt în contact neprezentând fenomenul. În plus, amu irea vocalei apare i la -i final, realizându-se o serie complet [-u, - , -i].

3.1.3. Consoane⁷

În ceea ce prive te consonantismul semnal m urm toarele fenomene:

Trecerea lui [x] la [y], [~], schimbare recent semnalat par ial în graiul gr mostean, am înregistrat-o pentru prima dat i în graiul f r ero ilor pliso i din Albania: *fu...yi/fu...~i* ‘ho ii’, *ya...@~a...* ‘pestri ’ *ursolyi* ‘ursule ii’ pentru *furxi*, *xar*, *ursolxi* la ceila i aromâni.

3.2. Morfologie

În domeniul morfologiei, semnal m urm toarele schimb ri:

3.2.1. Articolul

Amu irea lui [i] final din forma de genitive/dativ singular a articolului hot rât enclitic la substantivele masculine: *a fi óçu*, *a lúpu*, *a b çbátu*. Fenomenul apare mai ales la f r ero ii pliso . La f r ero ii ópa formele *a fi óru~ ~a fi óru* se afl în varia ie liber .

⁷ În acest subcapitol voi prezenta doar particularit ile de natur fonetic i unele schimb ri care pot indica tendin a în evolu ia consonantismului acestui grai.

3.2.2. Pronumele

La f r ero ii pliso i din Albania, am înregistrat urm toarele forme pronominale, care se reg sesc la pliso ii stabili i în Dobrogea : *ai* ‘ace ti’, *a no* ‘ai no tri’, *a vo* ‘ai no tri’, *fa* de *aí ti*, *a nó ti*, *a vó ti* în alte graiuri.

Semnal m, de asemenea, formele pronomelui relativ : *ca~* ‘care’ i *a cu~* ‘a c rui’ fa de *cári*, *a cùri* în restul aromânei. În cazul formei *a cu~* semnal m forma *cui* din dacoromân .

3.2.3. Verbul

În graiul f r ero ilor, inclusiv la cei din Albania, se constat unfenomen recent, anume reducerea num rului de conjug ri de la patru la trei prin trecerea verbelor de conjugarea a III-a, pu in numeroase, la conjugarea a II-a : *fá ire f ári* ‘facere’ ; *spúniri*

spun ári ‘spunere’. De asemnea, unele verbe de conjugarea a IV-a trec la conjug rile întâi sau a II-a . Verbele de conjugarea a IV-a slab în – *sc* i verbele de conjugarea a IV-a tare trec la conjugarea întâi : (*avd^o*) *avĚ ri avĚári* ‘auzire’ i (*amu sc^o*) *amu ri amu ári* ‘amu ire’, în timp ce verbele de a IV-a slab în –*esc* trec la conjugarea a II-a : (*a urĚesc^o*) *a urĚári a urĚ:ári* ‘mirosire’, (*mutrěsc^o*) *mutríri mutr:ári* ‘privire’.

Forma de perfect compus 3 pl. a verbului *am* este *ar^o* fa de *a”* în restul aromânei, probabil sub influen a formei de pers. 3 sg. *ari* .

O particularitate a aromânilor pliso din Albania este forma de ind. prez. pers. 1 sg i 3 pl. *-est^o* la verbele de coj. a IV-a slab în -*esc^o*: *mutrest^o* fa de *mutresc^o* ‘privesc’ la ceilal i f r ero i, prin analogie cu forma de pers. a II-a sg.: *mutre ti* (probabil i sub influen a formei de pers.a III-a sg. *mutr:áti*, *past^o* pentru *pasc^o*)

La indicativ imperfect, forma de pers. a 2-a pl. este *c ntát^o* fa de *c ntá* în restul aromânei, sub influen a formei identice a perfectului simplu: *c ntát^o*. Observ m c s-a evitat confuzia cu forma de prezent, ajungându-se la confuzia cu forma de perfect simplu. În felul acesta, s-a marcat opozit ia prezent–perfect : prez. *c ntá* – impf., pf.s. *c ntát^o*.

3.3. Lexic

În ceea ce privește lexicul păstrează semnalăm existența unor termeni comuni la aromâni, albanezi și români⁸.

	Aromâni	Etimon	Dacoromâni	Albanezi	s r c ceani (Kahl 2007)
1	ap	din substrat	ap	cjap, cap	u
2	ut	din substrat	ciut	shütë	
3	strung	din substrat	strung	shtrungë	
4	stîrpăr	der. neates-tat în DDA	cioban pt. oaie steril	shteripar	
5	ba É	probabil din substrat	cf. dr. baci	baxhos	μ
6	Ííz	< gjizë	urd	urdhë, gjizë	
7	stearp		stearp	shterpë	
8	rud	< lat. rudis	cu lân scurt	rrudë	p
9	laiu	< lat. lajus	aie cu corpul maron	llaj ë	
11	fluiarâ	< ?	fluier	fyell	

În ceea ce privește lexicul păstrează, putem spune că este vorba de populație autohtonă de păstorii, dintre care unei sunt albanezii actuali care încă păstrează limba, alții sunt aromâni, autohtonii români și alții sunt sârbi și ceanii, aromâni grecizați.

BIBLIOGRAFIE

Brâncu 2002 = Grigore Brâncu, *Introducere în istoria limbii române*, Editura Fundației România de Mâine, București, 2002.

⁸ Sârbi și ceani (cunoscuți ca *saraca ani*, *căraci ciani* și *carac ciani*; gr. οὐρανοί, sau οὐρανοί, bg. овчари) transhumană, vorbitori doar de greacă. Sârbi și ceanii ar fi aromâni grecizați, iar etnonimul lor derivă din aromânescul *s'rac*, sunt des folosite de naționaliții aromâni. Câteva mixte între aromâni și sârbi și ceani au loc doar de câteva decenii (Weigand 1895, p. 277).

- Capidan 1926 = Theodor Capidan, *Români nomazi. Studiu din via a românilor din sudul Peninsulei Balcanice*, Editura Institutului de arte grafice „Ardealul”, Cluj, 1926.
- Capidan 1931 = Theodor Capidan, *Făreroii. Studiu lingvistic asupra românilor din Albania*, în DR, VI, 1931, p. 1–210.
- DR = „Dacoromania”. Buletinul Muzeului Limbii Române, Cluj, I–XI, 1920–1948.
- Kahl 2007 = Thede Kahl, *Hirten in Kontakt. Sprach- und Kulturwandel ehemaliger Wanderhirten in Epirus Und Süditalien*, Münster, Jahrbücher für Geschichte und Kultur Südosteuropas, 2007.
- Kramer 1989 = Johannes Kramer, *Aromunisch*, în *Lexikon der romanistischen Linguistik*, vol. III, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1989, p. 423–435.
- Nevaci 2007 = Manuela Nevaci, *Graiul aromânilor făreroi din Dobrogea*, București, Editura Cartea Universitară, 2007.
- Saramandu 1984 = Nicolae Saramandu, *Aromâna*, în *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Scrisul Românesc, 1984, p. 423–475.
- Saramandu 2004 = Saramandu, Nicolae, *Romanitatea orientală*, București, Editura Academiei Române, 2004.
- Weigand 1894, 1895 = Gustav Weigand, *Die Aromunen*, vol. I–II, J. A. Barth Verlag, Leipzig, 1894, 1895.
- Weigand 1888 = Gustav Weigand, *Die Sprache der Olympo-Walachen*, J. A. Barth Verlag, Leipzig, 1888.

L'AROUMAIN: ASPECTS ETHNOGRAPHIQUES REFLÉCHIS DANS UN DIALECTE ROUMAIN PARLÉ DANS LES BALKANS (Résumé)

Les Aroumains făreroi (sg. *făr irót*, pl. *făr iró*) habitent surtout en Albanie, mais aussi en Grèce et en République de Macédoine.

Pour notre étude, nous nous sommes intéressés notamment à l'établissement de groupes dialectaux, grâce aux făreroi venus des Balkans et établis en Dobroudja représentés par deux groupes, les *chopani* et les *plisotsi*, avec des aspects ethnographiques.

La conscience de la roumanité a été plus forte chez les făreroi que chez les autres Aroumains. L'idiome făreroi est plus proche du dacoroumain que les autres idiomes aroumains. Cette conscience est encore vive aujourd'hui et correspond probablement au fait qu'eux-mêmes se désignent comme *r m ni* (sans *a* prothétique), mot qu'ils assimilent et identifient à celui de Roumain.

CUVINTE-CHEIE: *dialect aromân, etnolinguistic , lexic p storesc*

KEYWORDS: *aromanian dialect, ethnolinguistics, shepard vocabulary*

*Institutul de Lingvistic „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
050711 Bucureti, str. 13 septembrie, 13
elanevaci@yahoo.com*